

OSMANLI'DA BİR AFET YÖNETİMİ ÖRNEĞİ: MİDİLLİ ADASI DEPREMLERİ

AN EXAMPLE OF DISASTER MANAGEMENT IN THE OTTOMAN EMPIRE: ISLAND OF SAMOS IN EARTHQUAKES

Arzu BAYKARA TAŞKAYA

Dr. Öğretim Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu ,Dış Ticaret Bölümü
(Kütahya),Türkiye

a.baykara20@gmail.com- arzu.bkaya@gmail.com

Orchid No: 0000-0002-1712-4881

ÖZET

Deprem insana zarar veren ve yaşamını derinden etkileyen, sosyal ve ekonomik kayıplara neden olan bir doğal afettir. Bu açıdan depremler sonuçları itibarıyla tarihsel olguların da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Osmanlı arşiv belgelerinden izleyebildiğimiz kadarıyla depremler nedeniyle binalarda meydana gelen hasar dışında; merkezde ve köylerdeki hanelerde vefatlar olmuştur. Devlet mümkün olduğu kadar vatandaşlara yardımcı olmak adına para yardımıyla (**atiyye-yi seniyye**) bulunduğu gibi; evsiz kalanlara çadır, yiyecek de yollamıştır. Depremlerde hem iç kale hem de etraf köylerde cami, mescit, kilise, telgrafhane, rüsumat binası gibi halk için önemli yerlerin ve devlete ait binaların yıkıldığını görürüz. Depremlerde yaralıların tedavisi, hastalıkların önlenmesi için Başkent'ten hekim yollanmıştır. Deprem sebebiyle vergilerin ertelendiğini de görüyoruz. Osmanlı Devleti halkına İslam, Hristiyan ve Yahudi ayırım yapmaksızın her türlü desteği sağlamaya çalışmıştır. Adada kayıtlara da yansıyan birçok deprem olmasına rağmen; 1867-1889-1899 yıllarında ilk ikisi çok şiddetli yıkımlara neden olan üç büyük depremin arşiv belgelerine yansıyan durumunu yazmaya çalıştık. Arşiv belgelerinde yinelenen en önemli konu maalesef ekonomidir.

Anahtar Sözcükler: Cezayir Bahri Sefid Vilayeti , Midilli Adası, Deprem, Yardım ,Vefat.

ABSTRACT

Earthquake is a natural disaster that harms people and affects their lives deeply, causing social and economic losses. In this respect, earthquakes lead to the emergence of historical facts in terms of their consequences. As far as we can see from the Ottoman archive documents, except the damage to the buildings due to earthquakes; There were deaths in the households in the center and in the villages. As the state provides financial aid (atiyye-yi seniyye) to help the citizens as much as possible; He also sent tents and food to the homeless. In earthquakes, we see that both the inner castle and the surrounding villages, important places such as mosques, mosques, churches, telegraph houses, and public buildings and government buildings were destroyed. A physician was sent from the Capital for the treatment of the injured and the prevention of diseases in earthquakes. We also see that taxes are postponed due to the earthquake. The Ottoman Empire tried to provide all kinds of support to the people of Islam, Christianity and Jews without discrimination. Although there are many earthquakes on the island reflected in the records; We tried to write the situation reflected in the archive documents of the three major earthquakes in the years 1867-1889-1899, the first two of which caused severe destruction. The most important issue unfortunately recurring in the archive documents is economy.

Keywords: Cezayir Bahri Sefid States ,Island of Samos , Earthquake, Supporting , Death.

GİRİŞ

Midilli, Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda bulunan, dağlık bir Yunan adasıdır. Yunanistan'ın ana karasından çok Türkiye'nin Ayvalık ile Burhaniye ilçelerine yakın olan ada, Girit ve Eğriboz'dan sonra Yunanistan'ın en büyük üçüncü adasıdır. Eski adı "Lesb(v)os", Türkçede kullanılan adı ise ortaçağda merkez olan "Mytilene" kasabasından gelir ve adanın geçmişi İ.Ö.3. yüzyıla kadar uzanır. Ada, yuvarlaklandırılmış bir üçgen biçiminde olup, denize dar çıkışlarla bağlanır; fakat içeriye doğru genişleyen iki körfez bulunur. Bunlar; güneydoğuda Yera ve güneyde Kalonya körfezleridir. Bütün bu körfezler, küçük ölçekteki gemiler için eşsiz birer sığınak oluşturur. Adanın içine iyice sokulan körfezler, Midilli'ye parçalı bir görünüm kazandırmıştır (Darkot, 1993, c. VIII, 282). Midilli Sancağı'nın üç kazadan meydana geldiği görülmektedir. Bunlar: Midilli, Molova ve Kalonya Kazaları'dır. Midilli Kazası aynı zamanda sancak merkezi olma özelliğine de sahiptir.

1462 yılında Osmanlı Devletine katılan Midilli, özellikle İstanbul'a olan yakınlığı nedeniyle saraya ve askeriyeye; yağ ve sabun yollayan önemli merkezlerden biri olmuştur (Arıkan, 2006, 1-28, Arıkan, 2010, 1041-1074). Midilli Adası, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'ne bağlıdır ve bu vilayet ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında 1553 yılında Anadolu Beylerbeyliği'nden Kocaeli, Sığla, Biga; Rumeli Beylerbeyliği'nden ise Eğriboz, İnebahtı, Mezistre, Karlıheli, ve Midilli Sancakları eklenerek kurulmuştur. Bu vilâyetin sınırları zaman içinde değişiklik göstermiştir (Ünal, 2002, 251-261 ve Ünen, 2013). Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'nin merkezi olan Gelibolu, XIX. yüzyıla kadar merkez olma özelliğini korudu. Midilli Adası, bir ara sancak haline getirilirken; Tanzimat'tan sonra ise sürekli yeni düzenlemelere sahne oldu. Bu sırada Biga merkez olmak üzere Rodos, Midilli, Sakız ve İstanköy adaları eyalete dahil bulunuyordu. Ayrıca bir ara Kıbrıs Adası da vilayete bağlandı, Biga Sancağı ise Hüdâvendigâr Vilayeti'ne nakledildi. Vilayet, 1876'da Sakız ve Rodos en önemli merkez olmak üzere Bozcaada, Limni, Midilli, İmroz, İstanköy ve Meis'ten meydana geliyordu (Şakiroğlu 1993, C.7, 500-501; Payzin, 2008).

Midilli'nin XVIII. yüzyıldaki nisbî refahı, halkının 1821-1828 yılları arasındaki Yunan isyanına katılmamalarında etkili oldu. Adada 1840'ta özellikle Müslüman nüfusu etkileyen, yaklaşık 40.000 insanın öldüğü bir veba salgını yaşandı. Bu tarihten sonra ada nüfus açısından önemli bir gelişmeye sahne oldu (Kıel, 2005, c. 30, 11-14). 1892 yılı itibarıyla Vital Cuinet'in kaydettiğine göre 2540 Müslüman, 24.539 Ortodoks Hristiyan olmak üzere toplamda 27.079 nüfus vardır (Cuinet, 1892, Cilt 1, 352). Bir başka kaynakta ise Midilli Adası, XIX. yüzyılda 400 İslam ve 16.847 Hristiyan nüfusu barındırmaktadır. Görüldüğü gibi adanın yoğun olarak nüfusu Gayri Müslim'dir. 1883(1301) Salnamesinde adanın 33 camisi ve 51 kilisesi vardır (1301, Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi, 109-110).

Deprem, yer sarsıntısı veya zelzele, yer kabuğunda beklenmedik bir anda ortaya çıkan enerji sonucunda meydana gelen sismik dalgaların ve bu dalgaların yeryüzünü sarsması olayıdır. Türkiye, en etkin deprem kuşaklarından biri üzerinde (Akdeniz-Alp-Himalaya) yer almaktadır. Sismik aktivite ile kastedilen meydana geldiği alandaki depremin frekansı, türü ve büyüklüğüdür. Doğal afetlerin incelenmesi hem devletlerin hem de afetin meydana geldiği kentin sosyo-ekonomik tarihi açısından önemlidir. Osmanlı coğrafyasında meydana gelen bu afetlerden birisi de yüzlerce insanın hayatını kaybetmesine, birçok köyün harap olmasına, yüzlerce evin

yıkılmasına ve birçok kişinin evsiz kalmasına neden olan *Midilli Depremleri*dir. Midilli, bulunduğu coğrafi koşullar nedeniyle deprem kuşağında olduğundan sürekli depremlerle iç içe olmaya alışmış bir bölgedir. Depremlerin oldukça basit şekilli ve dalım yönünde ilerleyen dairesel kırılmalar ile meydana geldiklerini göstermektedir. Tarihi kayıtlar incelendiğinde Ege Denizi'nin şiddetli depremlere maruz kaldığı görülmektedir. Ayrıca, Hellenik Yayı'nın doğu uzanımı üzerinde yer alan Midilli Adası ve çevresinde tarihsel dönem içerisinde meydana gelen ve tsunami (depreşim) dalgalarına neden olduğu rapor edilen birçok sayıda deprem bulunmaktadır (Yolsal ve Taymaz, 2010, 3).

HARİTA

Midilli Adası(Duran, 1996,27)

Büyük can ve mal kayıplarına neden olan, birey ve toplum üzerinde sosyal ve psikolojik yönden büyük olumsuzluklar oluşturan deprem, Osmanlı coğrafyasında en sık yaşanan doğal afetlerin başında gelmektedir (Bknz:Zachariadou, 2001 ve Şahin- Sipahioğlu,2007, 26). Bu dönemdeki depremlerin önemli bir kısmı Sarya Adası, Astropolya Adası, İstanköy Adası, Rodos Adası, Gökova Körfezi, Köyceğiz, Gölhisar ve Muğla çevrelerinde görülmektedir (Sezer, 2013,112-113). Bu çalışmada Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bağlı Midilli Sancağı'nda arşiv belgelerinden tespit edebildiğimiz depremler ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Makalede depremin yol açtığı kayıplar ve Osmanlı Devleti'nde kriz yönetimi, Osmanlı merkezi ve mahalli yönetimi ile Osmanlı

toplumunun deprem karşısındaki tutumları sorgulanmıştır. İncelenen tarih aralığında Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan bilgiler ele alınacaktır. Osmanlı belgelerinde deprem için “hareket-i arz”, “zelzele” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Depremi şiddeti ve süresi; “şiddetli”, “çok şiddetli”, “pek şiddetli”, “hafif”, “sürekli”, “süreksiz” gibi ifadeler verilmektedir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nde ne yazık ki depremi değerlendirecek teknik yapı ve ölçümün olmaması, Osmanlı belgelerinin çerçevesini kısıtlamaktadır.

ÖNEMLİ SAVUNMA NOKTALARI :MİDİLLİ & MOLOVA KALESİ

Şehrin kuzey tarafını bir mücevher gibi süsleyen ve 60 dönümlük arazi üzerine kurulu Midilli Kalesi; Akdeniz’in en büyükleri arasındadır. Temeli; Bizans döneminde yapılan antik kale kalıntılarının üzerine inşa edilmiştir. Yıllar içinde güçlendirilmesi yapılan kale, yıkıcı depremden sonra büyük hasar gördüğünden tekrar yapıldı; surlarla, güçlü duvarlarla ve toprakla güçlendirildi. Ada ile ilgili verilen ilk deprem kaydı 1805 yılına ait olup, kale ile ilgilidir. Depremi tam tarihi verilmeden kalenin birçok yerinin zarar gördüğü bildirilmiştir. Bu zararın masrafının halktan tahsili sağlanmıştır. 10 Mayıs 1805(H 10 Safer 1220) tarihinde şiddetli yağmurlar ve deprem nedeniyle Midilli Kalesi’nin yıkılan cidar(İki yeri birbirinden ayıran zar, perde) ve hendeklerinin duvarlarının tamirinin yapılması ve inşa olunması istenmiştir. Arap Kalesi’nin hemen yanında denize bakan uzunluğu 28, yerden 2.5 ve tamamı 12 zira¹(Hinz, 1990,67) kagir kale duvarıyla üç top lombarının² yeri zarar görmüştür. Kalenin “USKURDA “ denen zemin ve mahzenin yakınında uzunluğu 25 ve yerden 3 ve toplamda 12 zira kâgir duvarların dış tarafı oldukça yıpranmıştır. Yine kalenin denize bakan “TOYOMA” olarak bilinen uzunluğu 25 ,yerden 2 ve toplamda 12 zira kagir duvarlarının da zarar gördüğü belirtilir. Adı geçen mahzen mazgallarında bulunan uzunluğu 4 ,yerden 1,5 ve tamamı 8 zira hendek duvarları da haraptır. Buraya mesken yapılırsa kalenin denize bakan tarafında düşmanı önleyecek bir yer olmadığından; kalenin yıkılmış olan kenar mahallerinin tamamının inşa edilmesinin ve tamirinin gerektiği belirtilmiştir(BOA,CAS,77,3626).Yine bu depremle alakalı olarak gelen 1 Temmuz 1805 (23 Rebiülahir 1220) tarihli diğer belgede, meydana gelen deprem sebebiyle yıkılan kale duvarlarının tamir masrafı 5064 kuruş olarak verilmiştir. Bu masrafın İslam ve reayadan aralıklarla tahsili hususunda, Midilli Kadısı’na ve nazırına hüküm yazılmış; paranın bu şekilde halktan tahsil edilmesi yoluna gidilmiştir (BOA, AE.SSLM.III,200 , 11981). 20 Mart 1806 (29 Zilhice 1220)de ise Midilli Adası’ndaki kalesinin yukarısında Sarılıca civarında Arab Kalesi yakınında kalenin denize bakan duvarının tamir işi , Muharrem Ağa’ya verilmiştir. Ağa,bu iş için 15.000 kuruş masraf çıkarmıştır. Midilli Nazırı Emin Ağa’nın idaresine verilen tamirin masrafı hem Müslüman hem de gayri Müslimlerden taksitlerle karşılanmıştır(BOA, C.AS 622 , 26280).Diğer bir tamir işi ise Midilli Nazırı İsmail Bey tarafından kalelerin yapılması için 12 Mayıs 1810 (7 Rebiülahir 1225)’te Mehmet Ağa bölgeye firkateynle davet edilir . Keşif masrafı 19.50,5 kuruş çıkarılan kaleler; İsmail Ağa’ya yapım için devredilmiştir. Sadece Midilli Kalesi’nin değil Molova Kalesi’nin de tamire ihtiyacı olduğu bilindiğinden; bu işe 1000 kise masraf gideceği bildirilmiş; iki kale arasındaki uzaklık olması nedeniyle bu işe Kulaksızade Mustafa Ağa ‘ya

¹ Zira ,ölçüm olarak 54,04 cm ’e denk gelir.

² Lombar, Gemi bordalarında top namlularının çıkarılmasına ya da havalandırmaya yarayan dört köşeli açma yerine denilmektedir.

verilmesi, masrafın devlet hazinesinden tahsil edilmesi uygun görülmüş;ayrıca bu işin hazineye fazlaca yük getireceği vurgulanmıştır (BOA,CAS,954,41453).

Midilli Nazırı İsmail Bey tarafından 3 Mart 1859(H 17 Zilhicce 1254) tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi'ne yazılan belgede yine kaledeki zarardan bahsedilir. Yağan yağmurların fazla oluşu ve meydana gelen deprem sebebiyle Midilli Kalesi'nin” İKİ TABYA” olarak bilinen tabyasının³ zemini ve yan duvarları yerinden oynayarak aşağıya kaymış, kalenin bazı duvarlarında bozulmalar oluşması nedeniyle; kaleye bakım gerektiği bildirilmiştir. Bu bölge boşaltılmak zorunda kalmış; mazgallara top koyulmasının mümkün olmadığı anlaşıncı ,bunların üzerlerine taşlar koyularak tamire başlanmıştır. Bazı yerlerde bir miktar düzeltme yapmasının gerektiği altı adet amelenin getirtilip çalıştırılması ve bir an evvel tamirata başlanması için bu tabyaların açılıp incelenmesi istenir. Yapılacak işlemlerin geriye dönüşü olmadığından; hemen tamiratın başlanmasına izin verilmesi istenmiştir. Kalenin bazı taşlarının bulunduğu yerlerden alınıp incelenmeye başlanmasıyla, kale yeni döşeme taşlarıyla bezenmiştir. İşe yaramayan taşların kaldırılması sonucu ise bazı kale duvarlarının yarıldığı görülmüş; kale duvarlarında tekrar inceleme yapılması için inceleme yapılmıştır (BOA, HAT, 591, 29015).Kaleyle ilgili diğer bir belgede ise Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi'ne 22 Ağustos 1865(29 Rebiyülevvel 1282) tarihinde Midilli Adası'nda meydana gelen depremde Molova Kalesi'nin bazı duvarlarının hasar gördüğü yazılır. Başka bir bilgi verilmez (BOA, MVL,797, 18).

Kaleler şehrin koruma kalkanı olarak görev yapan önemli yapılardır. Özellikle savaş durumunda şehrin savunması yanında; içinde barındırdıkları hane halkının da güvenliğinin sağlandığı savunma merkezleridir. Bu açıdan bakıldığında kalelerin sağlam olmalarının da ne kadar önemli olduğu aşikârdır.

MİDİLLİ ADASI'NDA DEPREMLER

a-1867 Midilli adası depremi

Osmanlı arşivinde verilen belgelerde depremlerin hangi ay ve günde meydana geldiği ile alakalı tarihler çoğunlukla verilmemiştir. Büyük zararı görülen üç büyük depremin ayrıntılı kaydı verilmiştir ve bu depremlerle alakalı belgelerin sayısı fazladır. Bu depremlerden ilki 1867 yılında olan Midilli depremidir. “9 Mart 1867 (3 Zilkade 1283) tarihinde dünkü cuma gecesi gruptan 20. dakikasında bazen hafif bazen şiddetli hareketi arz olmuştur” şeklinde kayıt vardır. Gecedan başlayarak sabaha kadar on veya on beş kere artçı depremler yaşanmış; Müslüm ve gayri Müslüm halk her yere dağılmış bu zamana kadar halkın yaşamadığı bir deprem olarak belirtilmiştir.6 Nisan 1867 (1 Zilhicce 1283)tarihindeki belgede depremin Kefolonyada da deprem hissedilmiş olduğu ;Sakız Adası'nda oldukça etkili olan depremin etkisinin azaldığı, ahaliden herhangi bir hanede zarar olmadığı belirtilmiştir(BOA,A.}MKT.MHM ,378,82).

9 Mart 1867 (3 Zilkade 1283) tarihinde meydana gelen deprem nedeniyle Midilli Kasabası'nın hanelerin birçoğu onarılamayacak derecede yıkılmıştır. Depremden sonra afetzede

³ *Tabya*, bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen askeri yapıdır.

halk, hissettikleri korku ve endişe sebebiyle evlerinden kaçarak bahçelerine ya da kırlara sığınmak zorunda kalmış olduğu belirtilir. Bu nedenle deprem sonrasında afetzedelerin en fazla ihtiyaç duyduğu şey, başlarını sokabilecekleri birer çadır ya da baraka idi. Afet yönetimi açısından en önemli konulardan birisi afetzedelerin iskânı; onların temin edilecek çadırlara, inşa edilecek barakalara, tamir ya da yeniden inşa yoluyla kalıcı bir şekilde evlerine yerleştirilmeleridir. Deprem insanların ortada kalmasına neden olduğundan ahaliye çadır ve 200 kadar asker yollanması istenir(BOA, İ.DH,559,38977).Çadırların ve askerinin altı günden önce posta vapuru vasıtasıyla yollanması mümkün olmamaktadır. Bu iş için özel vapurların da devreye sokulması istenmiştir. 1000 adet çadır, 100 kadar asker yollanması sağlanacaktır. Kaleyi Sultaniye'den (Çanakkale) 200 asker ve 200 çadır sağlanacak, diğer yerlerden gelenler de nakil için burada toplanacaklardır. Hasan Paşa tarafından işlerin yürütülmesi kayıt altına alınacaktır. Özellikle bu işlerin kolaylıkla idare edilmesi için İzmir Sancağı'na, İzmir Valisi'ne gerekli yardımların yapılması için evrak yollanmıştır⁴. Belgelerde dehşetli bir deprem olduğundan bahsedilerek bu deprem için yardımcı olması için yakın mahallerden 200 kadar asker gönderilmesi istenmiştir. Haberi, Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi ,Biga Sancağı Mutasarrıflığı'na telgrafla bildirmiştir. Babı Askeri'den Tophaneyi Amire'ye gönderilen belgede Kaleyi Sultaniye'den alınacak olan 200 kadar çadır yetersiz olduğu buradan hemen 1000 çadır ile 100 askerinin aldırılması için kaptan tayini ile vapurun doğrudan Midilli'ye gitmesi yazılmıştır. Yine boğaz tarafından asker tertibine gerek olmadığı, eğer Kaleyi Sultaniye'den vapur kalkmamışsa; boğazdan gidecek olan çadır tedarikli vapurun Kaleyi Sultaniye'ye de uğraması kabul edilmiştir(BOA,A.}MKT.MHM,376 ,32). 14 Nisan 1867 (9 Zilhicce 1283) tarihindeki belgede Midilli Adası'nda meydana gelen deprem nedeniyle Rodos Hapishanesi'nin tamir ihtiyacı yine gündeme gelmiştir.(Baykara Taşkaya, 2020,67-103). Midilli'de 80 kadar zaptiyenin, köylerde oluşan asayişsizliği sağlamakta yetersiz kaldığı belirtilir. Belgede ne yazık ki bu zaptiyelerin çok da işe yaramadığından bahsedilirken; 100 kadar zaptiyenin özellikle Arnavut takımından temin edilmesi; bu tayinin 10.500 kuruş masraf tutacağı bildirilmiştir(BOA, MVL,799,50).

Depremde güvenliğin temini başlıca sorunlardan biri olmuştur. Maalesef bir ay geçmesine rağmen güvenlik sorununun çözülemediğini görüyoruz.13 Mayıs 1867(9 Muharrem 1284)tarihindeki belgede depremin de etkisiyle kasaba ve kuralar haricinde 80 kişilik zaptiye olduğunu bunların yetersizliğinden; acele olarak 100 yeni zaptiyenin alınmasının gerekliliği vurgulanır. Bunların İzmir Sancağı'ndan temin edilmesi ve bunun 15 bin kuruş masraf tutacağı belirtilmiştir. Midilli Hapishanesi Girit, Sisam, Rodos ve Cezayir-i Bahr-i Sefid adaları, İzmir Eyaleti'nden gelen kürek mahkûmlarını barındırmaktadır. Fakat hapishanenin ve kalenin duvarlarının yıkık olmasından ötürü, firar eden, cinayetten yargılananlar nedeniyle Midilli'nin pek de güvenliği kalmamıştır. İzmir Eyaleti, Kudüs Mutasarrıflığı ve Maliye Nezareti'ne yollanan belgede Midilli'ye daha fazla mahkum yollanmaması, firar eden mahkumlardan ele geçirilirse; Akka ve Kıbrıs gibi hapishaneleri daha güvenli olan yerlerde tutulmaları; gönderilmiş oldukları yerlerde

⁴ Yardımlar ve padişahın verdiği ihsanlar tüm halkı kapsar bir şekilde dağıtılmıştır. Şahısların bireysel olarak verdikleri dilekçelerle yardım talebinde bulduklarını da görüyoruz.Depremle ilgili farklı bir belge ise bir şahsın yapmış olduğu bire bir başvurudur. Bu belgeden bir yıl önce deprem olduğunu anlıyoruz. Midilli ahalisinden olup iki ayağı sakat olan, Afganistan asıllı Hacı Mehmet Ağa geçen sene meydana gelen deprem nedeniyle evinin yıkıldığını sokakta kaldığını belirten bir arzuhal yazarak yardım ister. Evrakta kışın yaklaşmasıyla, karın yağmasıyla evinin olmadığını mağdur olduğunu belirtir. 23 Mayıs 1861(H 13 Zilkade 1279) tarihinde verdiği arzuhalde kendisine yardım edilmesini istemiştir. Yardımın Midilli Mal Sandığı'ndan karşılanması için Midilli Kaymaklığı'na başvuru yapılmıştır. Bu şahsa yardımın yapılıp yapılmadığı ile ilgili başka belge bulamadık(BOA,A.DVN,164,4670).

isim, şöhret ve hanelerinin buralara kaydedilmeleri bildirilmiştir(BOA,A.}MKT.MHM,381,88). Hapishanenin güvenli olmayışı, meydana gelen depremlerle bir kat daha artmıştır. Adada konsoloslukların etkin olduğunu düşünürsek bu durumu fırsat bilerek kafalarına göre davranmaya başladıklarını görürüz.22 Mart 1868(28 Zilkade 1284) tarihinde Midilli Adası'nın Afalona Karyesi'nde Hristofa'nın katili olup, zelzele esnasında yıkılan kaleden diğer mahkumlarla birlikte Şire'ye kaçtığı bildirilen Nikola'nın davasına Yunan Devleti'nin de araya girmesiyle hemen bakılmak zorunluluğu doğmasına rağmen; bu durumun mümkün olmayacağı maktulün muhakemesinin yakalanacağı zamana ertelenmesine karar verilmiştir(BOA ,MVL 805 , 5).Devlet yapılan baskılara rağmen ;iç işlerimize müdahale ettirilmediğini görürüz.

Osmanlı Hükümeti; askeri makamlar tarafından depremzedelere dağıtılan çadırlar bir daha kullanılmayacak duruma geldikleri için yeni masraflara yol açtığı ve askeri makamlara ait olan bu çadırların dağıtılmasının yasak olduğu bilindiğinden; çadır talep edilmeyip barakalar inşa edilmesini kendisi için daha kullanışlı görmüştür. Osmanlı merkezi ve mahalli hükümetleri, Midilli depremi sonrasında başarılı bir afet yönetimi örneği sergilemiştir. Afetzedelerin barınma ve beslenme problemleri ile yaralı afetzedelerin tedavisi gibi temel ihtiyaçlarının giderilerek, en kısa zamanda normal hayatlarına dönebilmeleri için merkezi hükümet tarafından görevlendirilen Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Mustafa, Marako Paşa'nın himayesinde 19 Mart 1867 (13 Zilkade 1283) tarihinde bölgedeki işlerin yürütülmesi için komisyon oluşturmuştur. Bu komisyon çadır ve erzak temin edilmesiyle uğraşırken; hastanelerin yaralıları almakta zorlandığı bildirilmiştir. Bu sebeple cerrah ve tabipler ile yaralıların muayenesine çalışıldığı bildirilmiştir. Padişah, bölgedeki durum hakkında bilgi almış, İzmir ve etraf kazalardan zahire ve inşa olunacak barakalar için kereste getirtmeye yardımcı olmuştur (BOA, İ.DH. ,561, 39069). İzmir'den bölgeye tıbbi malzeme yollanır. Maliye Nezareti ,19 Temmuz 1867 (17 Rebiülevvel 1284) tarihinde Midilli'de meydana gelen depremden dolayı yaralıların tedavisinde kullanılmak amacıyla İzmir Hastanesi'nden gönderilen tıbbî malzemenin 16.748 kuruş tutan parasının hazinece ödenmesini sağlamıştır (BOA A,MKT.MHM.. 387, 65).

23 Nisan 1867 (18 Zilhicce 1283)) tarihinde, felakete uğrayanlar için biraz daha çadırın gönderileceği oluşturulan komisyonda yer alan Mustafa Efendi'ye bildirilmiştir. Bu komisyona çadır ve erzak verilmiş, hastahanelere yollanan cerrah ve tabipler vasıtasıyla yaralıların tedavisi gerçekleştirilmiştir. Midilli'nin Müslüman ve Hıristiyan halkı, afet yönetimi bağlamında kendilerinin yaralarını sarmaya çalışanlara karşı vefa duygusuyla hareket ederek birkaç teşekkürname kaleme almışlardır. Midilli ahalisinin verilen yardım(atıyyeyi seniyye)⁵ için padişaha teşekkürlerini belirten yazısı ise padişahça memnuniyetle karşılanmıştır. Bununla beraber İzmir ve etraftaki yerlerden çadır ,zahire ve inşa olunacak olan barakaların yapılması için kereste gönderilmiştir(BOA, A.MKT.MHM. , 379 , 93). 29 Ağustos 1867 (28 Cemazielahir) tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Kethüdası'na yazılan tahriratta birkaç yıldır mahsulattaki bozukluk dolayısıyla tarım ürünlerinde meydana gelen perişanlığın halkı vurduğu bildirilir. Komisyonun Müslüm ve Gayri Müslim ayırmadan tahkikat ve inceleme yaparak parayı uygun şekilde dağıtması

⁵ *Atiyye (atâyâ)* ,“bahşış ve ihsan” mânasına gelmektedir. Genellikle padişahlar tarafından nakit olarak verilen hediyeler için kullanılır. Önceleri şairlere, sanatçılara, saray mensuplarına, ulemâ ve meşâyih'e in'am, tasadduk, ihsan gibi adlarla verilen hediyeler de muhtemelen atıyye ile aynı anlamı taşır. Padişahlar belli günlerde saray halkına, çeşitli vesilelerle devlete hizmeti geçen kişilere yahut mârifet sahibi kimselere, bir işte fevkalâde başarı gösterenlere, hatta tâziye maksadıyla bazı önemli şahıslara, yabancı elçilerin maiyetindekilere elbise ve kumaş gibi hediyeler yanında para keseleri de ihsan ederler ve bunlara “*atiyye-i seniyye*” denirdi (Emecen,1991, 64).

istenmiştir⁶. Midilli Mutasarrıflığı'nca 3000 kese⁷ verilmiş olan yardımın, 7 sene müddetle taksitlerle verilmesi uygun görülmüştür. Selenci⁸ tüccarın elinde kalan ve zelzele sonrasında durumu hepten perişan olan Midilli Adası halkı için iradeyle tahsis olunan paranın tutarı ise 5000 kese akçedir. Bu paranın **83 Senesi EMVALİNDEN** verilmesi için bir komisyon oluşturmuştur. Mahalli idarece verilmesi istenen bu paranın; yeterli olmadığı bilinse de aynı şekilde Gayri Müslim ahaliye de verilmesi özellikle vurgulanır (BOA, MVL,801,14). Zelzele sonrasında afetzede ahaliye faizsiz olarak dağıtılması için yollanan 5000 kuruş dolayısıyla; Midilli halkı minnet ve şükranlarını sunan belgeyi merkeze yollar (BOA, MVL,801,22). Yardımların dağıtılması da sıkıntılı bir süreç olmuştur. Kurulan komisyon tarafından gerekli her türlü koordinasyonun yapıldığını görüyoruz. 22 Mayıs 1867 (18 Muharrem 1284) tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti Midilli'de olan depremde zarar gören vatandaşlara 5000-6000 kese kadar yiyecek yardımı yapmak istemiştir. İstanbul'a gönderilmiş olan Kapıkethüdası Tevfik Bey Efendi bu iş için görevli olarak çalışmıştır(BOA, A.,MKT.MHM. 382 , 73).27 Mayıs 1867 (23 Muharrem 1284) tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi'ne yazılan belgede ,bölgede olan deprem nedeniyle Kapıkethüdası Tevfik Efendi'nin İstanbul'a geldiği bildirilir. Devletin ayırdığı ianenin verilmesinin mümkün olmayacağı; bu paranın Biga, Karesi, İzmir ve diğer sancakların **83 senesi emvalinden** karşılanmasına karar verilmiştir. Bölgede bulunan zeytinin işlem görmesi için gerekli olan tuzun ise Foçateyn'den getirilmesi ve nereye kime verileceğinin düzenlenmesi istenmiştir(BOA, İMVL,573,25749)⁹. 20 Temmuz 1867(18 Rebiülevvel 1284) tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi'nden yazılan evrakta hükümetçe 5000 kese akçe iane verilmesi ;bu ianenin **84 Senesi Maliyesinden** itibaren yedi sene müddetle ve her sene 714 kese 143 kuruş olarak ihtiyaçlılara verilmesi kararlaştırılır. Maliye Nezareti'ne paranın Müslim ve Gayri Müslim ayrılmadan hakkaniyetle komisyon kurulmak suretiyle dağıtılması, kayıtların Tahkim Defteri tutularak devlete verilmesi, bu şekilde hükümete teslim edilmesi taksitlerinin mal sandığından karşılanması bildirilir (BOA, A.,MKT.MHM. 387, 79).

10 Nisan 1867(5 Zilhicce 1283) tarihinde depremde meydana gelen yıkım nedeniyle bölgeye tabip, cerrah, ve ecza takımı ile, 100 bin kıyye¹⁰ un(Kallek,2007 c.33, 338-339), yeteri kadar peksimet ve 3000 aded kaba hasır yollanmıştır. Bölgeye erzakların taşınması için "**Molokof**" vapuruyla muhtaç olan hanelere dağıtılmak üzere 50 bin kuruş çok hızlı bir şekilde yollanmıştır. Bu işlerin kolayca ve hızlı yapılması için ise İzmir, Ayvalık ve Biga'dan bölgeye destek verilmesi istenmiştir(BOA,İ.MMS,34,1402).Deprem için hem yurt içinden hem yurt dışından bölgeye yardım gelmiştir. 25 Nisan 1867 (20 Zilhicce1283) tarihinde muhtaç olan ahaliye her türlü yiyecek ve

⁶ Ada halkı Müslim ve gayri Müslimlerden meydana geldiğinden daha evvel meydana gelen depremlerde de maddi yardımın halka adaletle dağıtılması itenmiştir. 18 Kasım 1850 (13 Muharrem 1267) tarihinde deprem nedeniyle zeytin ağaçları zarar gören halka, on bin kese yardım(iane) verilmesi düşünülmüştür. Buradan yakın bir zaman diliminde adada deprem olduğunu anlıyoruz. Gayri Müslimler emlaklarına koyulan borçlarının affedilmesini isterlerken; İslam nüfus ise zeytin ağaçlarının gördüğü zararın telafi edilmeyecek durumda bulunması nedeniyle bu ağaçların zararlarının telafisini; vergilerden muaf tutulmalarını istemişlerdir. Yapılacak olan muhasebe ve inceleme sonucunda bu işin uğraştırıcı olduğu zaman alacağı düşünülmüş; Rumeli Evkaf Çiftliklerinin memuru Morali Derviş Efendi buraya gelerek işleri düzenlemek zorunda kalmıştır. Bu işler için kendisine 15 bin kuruş verilmiş; durum hakkında Midilli Kaymakamlığı'na yazı yazılmıştır. Gayri Müslimler Midillili olup emlakı rehine verilmiş olan şahısların mallarının mağduriyetlerinin giderilmesini, İslam nüfusa yapılan iane yardımının kendilerine de yapılmasını istemiştir. Kaymakam İsmail Bey tarafından gerekli tahkikatın yapılması istenmiştir(BOA, A.AMD,25,46).Bu evrakta Gayri Müslümlerin reaya arasında yardım dağıtımında adil davranılmasının gerekliliğini vurgulaması çok önemlidir.

⁷ **Kese** , beş yüz kuruşluk para birimidir.

⁸ **Selencilik**, peşin para ile veresiye mal alma işlemine denilmektedir.

⁹ XIX.yüzyılda Midilli Adası'nın birçok tarafı zeytin ağaçlarıyla kaplıdır. Buraya gelen seyyah Wittman da bunu doğrular (Wittman,1801,56). Foçateyn Kazası ,İzmir Sancağı'na bağlı bir bölgedir.

¹⁰ **Okka (kıyye)**, 1,282 kilogram veya 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü birimidir.

bağış(atiyye seniyye) tamamen sultanı seniyyenin verdiği gibi civar bazı mahallerden ve yabancı memleketlerden çadır ve yiyecek yollanmıştır. Edremit Kazası'ndan 2125 kuruş, Ayvalık Kazası'ndan 1100 kuruş ve kereste ,Bergama Kazası ' ndan 1000 kıyye ekmek (nan-ı aziz) Rodos Azası'ndan 24 bin kuruş,İngiltere Devleti'nden 800 çuval peksimet ve her biri 100 kileden oluşan 61 varil un hükümetimize teslim edilmiştir(BOA, A.}MKT.MHM. 380 ,11)¹¹. Meydana gelen deprem nedeniyle 1 Temmuz 1867 (28 Safer 1284) tarihinde bu depremden etkilenen halka memleketin değişik yerlerinden yardımlar gelmiştir. Bu yardımların dağıtılması ile ilgili 53.912,5 kuruş yardım (iane)yapılmıştır. Bu verilen yardımlardan on gün sonra İstanbul'da şahıslardan yardım yollanmıştır. Aşer Efendi, Getrdan oğlu Artun Mihaliki Bey, Tunasek Tuna toplamda 34.901 kuruş yardım verirken; üç gün sonra ise Anton Kerlebs oğlu Suil Bazergan nakid olarak ;Müncelaki Bey ve Filibeli İlyas Renim Kumpanyası ise iki adet poliçeyi¹²depremedelere yollamıştır (BOA,A.MKT,MHM,386,78).

Depremden zarar gören halk için barınma ihtiyaçları da bir sorun oluşturmuştur. 3 Mayıs 1868 (10 Muharrem 1285) tarihinde deprem nedeniyle bu iş için haneleri tamamen harap olan kale halkı için kalenin iç tarafında kalan arsalarla yapılacak haneler için kesilecek olan taşların oldukça büyük olması nedeniyle bir ay gibi bir süre verilmiştir. Bunlara masraf olarak hükümet 150 bin kuruş verecektir. Kalenin etrafındaki yerler için ise vakıf arazilerinde hane inşa edilecektir. Midilli'de hariç kalede, kasabada fukaradan olanların dâhil kalede bulunan evleri tamir olamayacağından; hanelerin yeniden inşası için arsa tayini yapılmış veya iane verilmemesi nedeniyle bunların Anadolu'ya yollanmaları için kolaylık düşünülmüştür. Bu şekilde davranılmasının nedeni, civar şehirlerde inşaatın yapılmasını sağlayarak halkın perişan olmasının önlenmesi ve kale mimari nizamının korunmasıdır (BOA,İ.ŞD,2,80).13 Mayıs 1868 (20 Muharrem 1285) tarihinde gelen evrakta halka yardımda bulunacağı vurgulanmıştır. Bir yıl önce meydana gelen depremde evleri çok fazla zarar görmüş olan haneler ile kalede bulunan hanelerin inşası için elli bin kuruş yardım yapılacağı; haneler için civarda bulunan vakıf arazilerinden ahaliye verilmesi yoluyla halkın refahının ve huzurunun sağlanacağı bildirilmiştir (BOA A.MKT.MHM. , 407, 58). Maalesef, evleri zarar görenlere iki aya yakın süre geçmesine rağmen yardım sağlanamadığını görüyoruz. 16 Temmuz 1868(25 Rabiulevvel 1285) tarihli belgede Midilli Ceziresi'nde depremden dolayı yıkılan fukara hanelerinin tamirine kale zabiti Mehmet Efendi tarafından ruhsat verilmediği bildirilir.Sayı 130 kadar olan bu aileler barakalar içinde sefalette kalıp ziyadesiyle sızlanmakta olduklarından; bunların durumunun biran evvel düzeltilmesi istenmiştir. Maddi durumu olmayan bu haneler tamire yeterli paraya da sahip değildiler. Bu hanelere 50 bin kuruş masraf yapılması düşünülmüştür. En düşük olarak verilecek hane başı paranın 3000 kuruştan aşağı olmayacağı da düşünülürse toplam masrafın üç yük 90 bin kuruş edeceği hesaplanmıştır. Bu işin oldukça pahalıya mal olacağı bilindiğinden; kale içinde kalan bu hanelerinin tamirine ruhsat verilmiştir (BOA,ŞD. , 2339 , 8) .

¹¹ Midilli Adası, yardım kabul ettiği gibi aynı zamanda kendisi de afetzedeler için yardım yapmaktan geri durmamıştır. Aydın Vilayeti'ndeki bir bölgede yer adı anılmadan sadece depremden zarar görenlere 13 Kasım 1899 (9 Recep 1317) tarihinde Midilli'den 100 bin kuruş yardım toplandığı ile ilgili Şehremaneti Celilesine evrak yollanmıştır. "Yanık Osman "adlı vapurla Aydın depremedelileri için 40 bin kuruş para toplanmış, bu para İzmir'e gönderilmiştir. Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nce meblağın yollandığı bilgisi için belge düzenlenmiştir(BOA DH. MKT. 2269 , 59).

¹² *Poliçe*, alacaklının borçluya yazdığı ve belli bir süre sonunda belirli bir parayı kendisine ya da kâğıdı elinde bulundurana ödemesini bildiren, belli bir biçimi bulunan ve borç karşılığı olarak elden ele geçirilebilen kâğıttır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı vatandaşları yol vergisi mükellefi olmuşlardır. Osmanlı Devleti'ne ait hukuki metinlerde yol vergisi kavramı, genel olarak *tarik bedeli nakdîsi*, *tarik bedelâtı*, *tarik bedeli*, *tarik mükellefiyeti ve tarik vergisi* gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Yol vergisi uygulamasının başladığı ilk dönemlerde, yük, araba ve binek hayvanı da vergi mükellefiyetine tabii tutuluyordu. Yol vergisi, vatandaşların gelir düzeyine bakılmaksızın, her vatandaşın eşit miktarda alınmıştır (Gönüllü,2011,290).Midilli'nin bu vergisi de deprem nedeniyle ertelenmiştir. 8 Mayıs 1867(4 Muharrem 1284) tarihinde Midilli'de Tariki Mesarif masrafının önce Mal Sandığı'ndan karşılanması istenmiş akçe verilmesi mümkün olmamıştır. Deprem nedeniyle alınacak olan tarik maddesinin ve ahaliden akçe alınmasının şimdilik ertelenmesi münasip görülmüştür (BOA MVL,801,51). Midilli Adası'nda depremden sonra halkın durumunun iyice kötüleşmesiyle Rum Metropolitinin verdiği evrakta 9 Haziran 1867 (6 Safer 1284) tarihinde halkın tekalifi saireden bir müddet affedilmesini talep eder¹³(Tabakoğlu, 2011, C.40 , 336-337) .Bir mahsulün veya mamulün bir mahalden bir kazaya veya iskeleye gönderilmesi olan kara gümrüklerinin iptal edilmesi, zeytinin işlenmesi için gerekli olan tuzun Foçateyn'den Rüşumat Emaneti'ne getirilmesi istenmiştir. Başta ağnam olmak üzere rüşumların affedilmesi; yıkılacak olan hanelerin inşası için her türlü kolaylığın sağlanması vurgulanmıştır(BOA,A.)MKT.MHM. , 384 ,19).

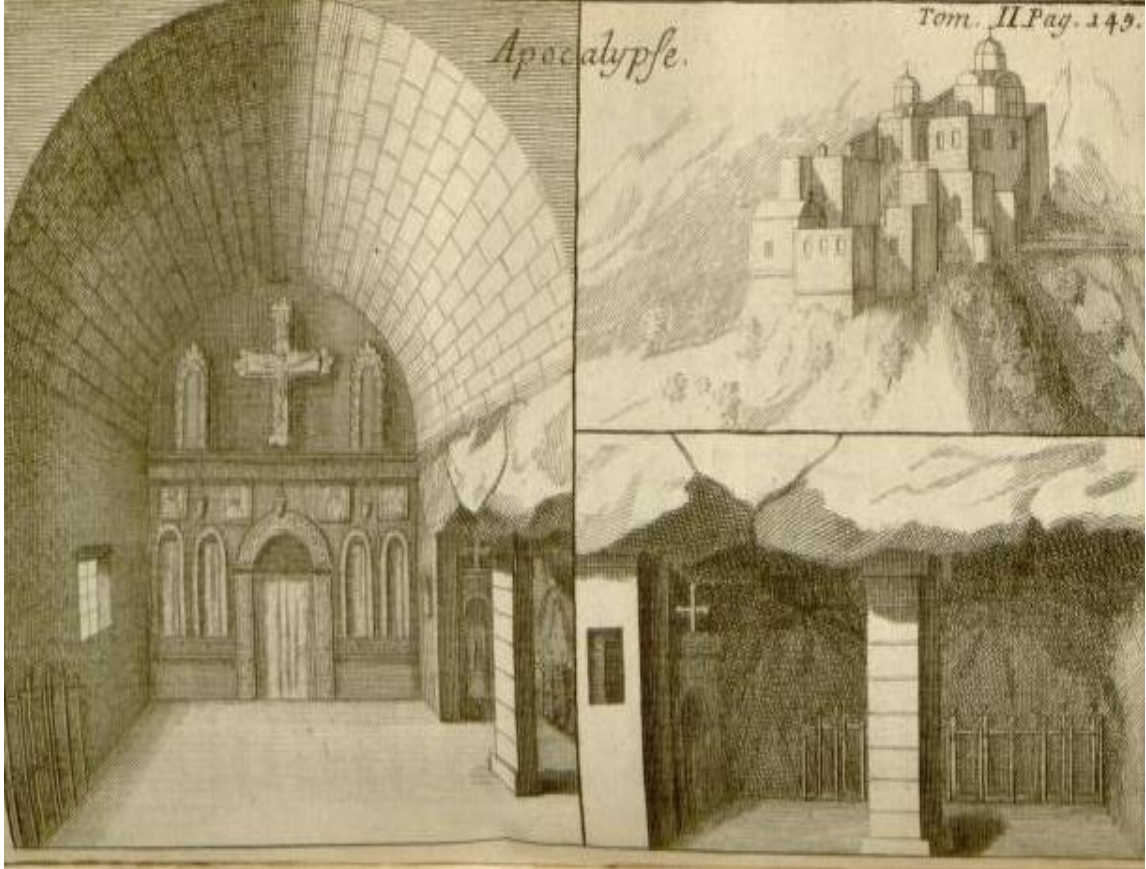

¹³ Tekâlif devletin talebini ifade etmek için belgelerde tekâlif-i emîriyye şeklinde de geçer. Toprak, hayvan mahsulleriyle arazi, bina vb.nden alınan vergi ve resimler tekâlif-i emîriyyeden sayılır.

RESİM

Midillili Bir Hanımefendi ve Apocalpfe Manastırı (Tourneford, 1717 ,125).

Afetzedelerin iskânında, yardım toplanmasında ve dağıtılmasında gayret göstererek maddi ve manevi destekte bulunanlar, birtakım ödüllendirmelerle onure edilmişlerdir(Deringil, 2007,54).Devlete hizmetini özendirmek ve bağlılık sağlamak aynı zamanda bağımsızlığın vurgulanması anlayışının bir sembolü olan nişan geleneği, Osmanlı Devleti'nde madalyalardan sonra başlamıştır. Madalyalardan daha görkemli olarak hatta değerli taşlarla süslenerek devlet hizmetinde başarılı olan, devlete bağlılık, fedakârlık ve yararlılık gösteren vatandaşlara ve yabancılara verilmek üzere devlet bütçesinden büyük harcamalar yapılarak imal edilen ve dağıtılan nişanlar, özellikle Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde yaygınlaşmaya başlamıştır (Tekin, 2014, 393-411). 29 Mayıs 1867 (25 Muharrem 1284) 'de yaralanan ahaliyi muayene ve tedavi ederek büyük yardımları görülen Tophaneyi Askeri Şahane cerrahı Osman Efendi ile karantina tabibi Mösyö Arastidi Velasuyan Efendi'ye 5. rütbeden mecidiye nişanı verilmiştir(BOA, İ.DH. , 563 , 39218).Gene 4 Haziran 1867 (1 Safer 1284) tarihinde Maliye Nezareti tarafından karşılanan bu nişanlar, şahıslara gerekli olan ilmi rütbelerinin de verilmesiyle imal edilmiş aynı nezaretçe

takdim edilmiştir(BOA,A,MKT.MHM. , 383, 71). 8 Eylül 1867 (9 Cemazievvel 1284) tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Midilli Adası'nda olan deprem sırasında faydalı çalışmalarda bulunan

Midilli Naibi Hacı Emin Efendi'ye 4. rütbeden mecidî nişanı verilmesini Maliye Nezareti'ne önerir (BOA,MKT.MHM. 390 ,77).Sadece Osmanlı vatandaşlarına değil; yabancı devletlerden yardımda bulunanlara da nişan verilmiştir. 23 Mayıs 1867 (19 Muharrem 1284) tarihinde Midilli Adası'nda olan deprem sırasında yar aldığı için Midilli Rusya Konsolosu Yorgi Amare'ye ve İtalya Konsolosu Maronoci'ye ,Fransa Devleti tebaasından Mösyö Jures 'e 4.dereceden ;Prusya Sefaret Harbiyesi'nden "YİLİC" nam vapur sevaris ile yardıma gelen Mösyö Bunek'e 5. dereceden mecidî nişanı verilmesi Maliye Nezareti'ne yazılır. Bu şahıslara nişanları takdim edilmiştir (BOA, HR. MKT. 575, 59 ve BOA, HR.MKT. 575 , 47 ve BOA,İ..HR.. 225, 13166).

Deprem nedeniyle birçok devlet binasında zarar olmuştur. Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi merkeze 24 Temmuz 1867(22 Rebiülevvel 1284) tarihinde yazdığı tavrında, Midilli'deki depremden zarar gören Midilli Rüşumat Dairesi'nin duvarları ile saçakları harap olduğundan tamirinin gerekliliğini bildirmiştir. Keşif masrafı yapılan binanın, 18.360 kuruş tamir masrafı çıkmıştır. İşlerin sekteye uğramaması için ticari malların bir süre pazarda muhafaza altına alınması sağlanmıştır. Masrafın mahalli hükümetten tedarik edilmesi istenmiş; bu durumun hazineye de kolaylık sağlayacağı vurgulanmıştır (BOA,A.}MKT.MHM. 387, 26) .10 Haziran 1868(18 Safer 1285) tarihinde Midilli Adası'nın Klomidad Karyesi'nde oluşan depremden halk perişan olmuş ve ahali tarafından buraya gelen iki devlet görevlisine ibtidai mektebin tamir edilmesi için bilgi verilmiştir. Gelen şahıslar tarafından dağıtılacak olan ianenin ihtiyaç sahiplerine verilmesi sağlanırken, halka devlet tarafından ne yapılması gerekiyorsa yapılacağına teminatının verildiğini görüyoruz(BOA,HR.MKT , 616, 61). Depremde zarar gören vakıf eserlerinin de tamiri yapılmıştır.6 Temmuz 1874(21 Rebiülevvel 1291) tarihli evrakta Sultan Mehmet Han Gazi tarafından kale içinde deprem nedeniyle yıkılan caminin keşif masrafı 47.280 kuruş tutmaktadır. Bu masraf 90 senesi bütçesinden karşılanarak cami yaptırılmıştır (BOA,İ..DH.. , 687, 47878).

Vilayetler ve kazalar arasındaki en önemli ulaşım yöntemi telgraf hatlarıdır. 22 Ağustos 1867 (21 Rebiülahir 1284) tarihinde deprem sonrasında tamiri tamamlanan Midilli Adası Telgrafhanesi'nin açılması sağlanmıştır. Telgraf hattının Ayvalık'tan Midilli'ye iki saat mesafede bulunan Sarılıca Karyesi'ne kadar uzatılması gerekli görülmüştür. Midilli'ye kadar olacak hattın denizden gidecek olan telinin direkleri hazır bulunduğu; basit telin yeteri kadar uzatılması sağlanmıştır. Yeni kurulacak olan yerlere makinelerin getirilmesi; bunların gereken yerlere teslim edilmesi sağlanmıştır. Burada görev yapacak olan memurların atamasının yapılmasına izin verilmesi istenmiştir. Yine karar için gereken ağaçlar toprak altından dolayısıyla çukurdan gideceğinden, yalnız denizden ve karadan gidecek olan iki saatlik mesafede tel döşenmesi sağlanmıştır (BOA ,MVL 800 ,52).

Midillideki depremler içinde en fazla yıkıma sebep olan depremlerden biri şüphesiz 1867 depremidir. Devlet kalacak yer temini için uğraşırken; maddi para yardımı yapmaktan da geri durmamıştır. Rüşumat Binası ile vakıf eserleri olan camiler tamir edilirken; haberleşme için büyük önem taşıyan telgraf hatlarının da zarar gördüğü bu depremde gerekli onarımlar yapılmıştır. Devlet bölgedeki hanelere vergi muafiyeti de sağlamıştır. Etraf kazalar başta olmak üzere bölgeye her türlü dış yardımın yapıldığını evraklardan takip edebiliyoruz.

b-1889 Midilli adası depremi

1867 yılındaki depremden sonra aradan yirmi yıl geçmesinin ardından; 1887 yılında bir deprem kaydı daha verilir. Bu depremde de yardım parasından ve kilise inşasından bahsedilir. İlk olarak 16 Şubat 1887 (22 Cemazievvel 1304) tarihinde Maliye Nezareti, depremden zarar gören Midilli ahalisine yardıma ihtiyacı olanlara dağıtılmak üzere yollanan 479.675 kuruş paradan bahseder. Bu paranın hangi seneye ait olarak ve ne gibi bir emre dayanarak dağıtıldığının Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bildirilmesi istenmiştir (BOA, DH. MKT, 1400, 16).Yine bu depremle ilgili diğer bir kayıt ise kilise inşası ile ilgilidir. 8 Kasım 1887 (21 Safer 1305) tarihinde Midilli Adası Molova Kazası'na bağlı Petre Karyesi'ndeki Rum kilisesinin depremde yıkıldığından; yerine yenisinin inşası için ruhsat verilmesi istenmiştir. Devlet eski mahallin üzerine uzunluğu 25, genişliği 11, tamamı 10 arşın¹⁴ büyüklüğünde olmak üzere tekrar kilise inşasını onaylar. Köy, 56 hane ve 750 nüfusu barındıran bir Rum Köyüdür. Bu iş için harcanacak olan masrafin kilise sandığından karşılanmasının mahzuru olmadığı bildirilmiş; durum Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi'ne yazılmıştır. Gerekli olan ruhsatın kilisenin aynı yere inşa edilmesi koşuluyla verildiğini görüyoruz. (BOA DH.MKT.1461,31).İnşaat için gerekli olan izin kısa sürede verilmiştir(BOA DH.MKT,1475,12).Mahalli hükümet ,inşanın gerçekleşmesi için her türlü yardımın yapılacağını belirtmiştir.

Adada görülen **ikinci büyük deprem ise** 27 Ekim 1889 (2 Rebiülevvel 1307) tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nden yazılan belgede gece akşam 8.20 de Sakız, Midilli Adası'nda gayet şiddetli bir deprem olduğu ve sürekli hareket şeklinde sabaha kadar hafif olan artçı sarsıntılarla devam ederek gerçekleştiği ; nüfusça kayıplar yaşandığı, bazı bina ve duvarlarda yıkım meydana geldiği belirtilmiştir. Bu deprem İzmir merkez , Çeşme ,Urla ,Foça'da da hissedilmiştir(BOA Y..A...HUS ,230,6).Yine Midilli Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne yollanan evrakta Molova Kazası'na bağlı Hedre ve civar köylerde deprem olduğu birçok hanenin yıkıldığı, kalan hanelerin dahi girilemeyecek derecede yıkılmış olduğu bildirilmiştir(BOA,Y..PRK.DH.. 3 , 57).

Midilli Adası'nda meydana gelen depremden zarar gören ahalinin ihtiyaçlarının araştırılarak ne türde ihtiyacın olduğunu belirlemek amacıyla 17 Kasım 1889 (23 Rebiülevvel 1307) tarihinde bir komisyon teşkil edilmesi istenir. Birincil ihtiyaçları olan erzak ve gıdanın hemen yetiştirilmesi sağlanacaktır. Said Paşa tarafından getirilen çadır ve barakalarla barınma ihtiyaçlarının temini sağlanmıştır. İnşaat faaliyetlerinin devamı için Karadeniz'deki gemilerden ve Anadolu'nun civar iskelelerinden alınan ve getirilen kerestelerle bölgeye yardım sağlanmıştır. Her türlü iane ve yardım bu komisyon ile bir programa bağlanmıştır (BOA DH.MKT. 1674 , 85). Çadırlar vatandaşların hanelerinin yıkılmasıyla birlikte barınacakları yer olarak büyük önem taşımaktadır. Çadırlar yerine, kerestelerden yapılan barakaların tercih edildiğini daha önce vurgulamıştık. 2 Haziran 1892 (6 Zilkade 1309) tarihinde yazılan belgede 1305 senesi Midilli'de olan depremden sonra depremedelerin korunması ve kalmaları için Kaleyi Sultaniye Taburu'ndan bölgeye 68 adet çadır yollandığı, bu çadırlar nizamiye askerileri için kullanıldığından; eskimiş işlevsiz kaldığı vurgulanır. Bu çadırların bedelleri 39.814 kuruştur. Masrafı, Harbiye Nezareti'nden alınmak suretiyle satılması ve yerlerine yenilerinin alınması için seraskerliğe yazı yazılmıştır (BOA.DH.MKT. 1956, 44). Yine aynı konu ile alakalı gelen diğer belgede durum ile ilgili olarak Dahiliye Nezareti Cezayir-i Bahr-i Sefid Valiliği'nden bilgi istemiştir. Çadırların parası Nizamiye Hazinesi'nden askeriyeye

¹⁴ Arşın, Türkiye'de metrenin resmen kabulüne kadar 68-74 cm zaman içinde ve kullanıldığı yere göre değişiklik gösteren uzunluk ölçüsü birimi ve aletidir.

verileceğinden; bu çadırların nerede olduğu, ne durumda olduğu ve satılıp satılmayacağı, ücretleri hakkında malumat verilmesi istenir (BOA, DH.MKT 1917 ,54). Cezayir-i Bahr-i Sefid Valiliği'nden Biga Mutasarrıflığı'na yazılan evrakta 9 Ocak 1895 (12 Recep 1312) tarihli evrakta da Midilli depremi için zarar görenlere verilmek üzere gelen çadırların 60 adedinin artık kullanılmadığı; 1891/1892 (1309) İmroz depreminde zarar görenlere gönderildiği, iki çadırın burada bulunduğunu bildirilir (BOA,DH.MKT,122,49).

18 Kasım 1889 (24 Rebiülevvel 1307) tarihinde gönderilen diğer evrakta ise gerekli olan çadır ve barakalar için olan kerestenin etrafta olan mahallerden karşılanması istenir(BOA,DH.MKT 1675 , 44). 25 Kasım 1889(1 Rebiyülahir 1307) tarihinde depremde zarar görenlerin iskanlarında kullanılmak üzere Edremit Kaymakamı'ndan İzmir Rüsumat Nezareti'ne yazılan evrakta Akçay'dan Molova'ya gönderilecek keresteden gümrük vergisi alınmaması kabul edilmiştir(BOA, DH.MKT.1676,72). 21 Aralık 1889 (27 Rebiül Ahir 1307) tarihinde Rüsumat Emaneti Celilesi'ne yazılan yazı üzerine Midilli Adası'na çok acele olarak yollanacak olan kerestenin İzmir Rüsumatı'ndan tedarik edilmesine ve gönderilmesine; bunlardan herhangi bir şekilde vergi alınmaması ;nakillerinin bu şekilde yapılması istenmiştir(BOA,DH.MKT.1683 ,103) .

Deprem nedeniyle bir komisyonun kurulması ve yardımların teşkilatlı bir şekilde yapıldığını görüyoruz.8 Kasım 1889 (14 Rebiülevvel 1307) tarihinde deprem sebebiyle kara tarafında zarar gören hanelerin miktarında artış gözlenmekte ve vilayette tedbir alınması istenirken; yardımın mümkün olduğunca toplanması ve dağıtımına hız verilmesi vurgulanır. Yunanistan'dan yiyecek toplandığı ve vilayete ulaştırılacağı bilgisi alınmıştır. Şuan için 1000 parçalık erzaka ihtiyaç duyulmaktadır. Kereste ve birçok şeyin teminin biran evvel karşılanması da gereklidir. İhtiyaçlar için Hazineyi Hassa Şahane'den Maliye Nezareti 1500 altın yollamıştır. Şehremaneti Dairesi'nde Şehremaneti Meclis Reisi Ahmet Paşa'nın idaresinde İstanbul'dan bölgeye idareci bir kişinin gelmesi, hem bölgede hem çevrede yapılacak olan iane takibi için Hasan Fehmi Paşa'nın gözetiminde Ayandan Lefofet Bey ve Şurayı Devlet azasından Kazizin Efendi ve Şehremaneti Meclis Azası'ndan Giritli Mustafa Beyden oluşan bir komisyon kurulur. Maliye Nezareti bu iş için Ahmet Paşa'ya 1500 kuruş harcırah masrafı vermiştir(BOA, İ..MMS. 108, 4618). 18 Aralık 1889 (24 Rebiülahir 1307) tarihinde Şehremaneti Meclisi Reisi Ahmet Paşa'nın deprem felaketi dolayısıyla teşkil olunan heyetin Midilli'ye bir vapur ile vardıkları bildirilir. Yapılan tahkikat ile yardım çalışmalarına için 78 bin lira iane toplanmıştır. Yine bunun yanında barınma ihtiyaçlarını için 4800 parça kereste bölgeye getirilmiştir(BOA,DH.MKT, 1682 ,111) .

11 Ocak 1890 (19 Cemazielevvel 1307) tarihinde Midilli Adası'nda meydana gelen depremde zarar görenler için kurulan komisyonda hasta ve ölenlerin tespiti için bir tetkik yapılmıştır.Yera Nahiyesi ahalisinin dahi borçlarının olduğuna, borçların affedilerek mağduriyetin giderilmesinin sağlanması için yazı yazılmıştır(BOA,ŞD,2341,69).4 Aralık 1889 (10 Rebiülahir 1307) tarihinde Midilli'de depremden harap olan hanelerin tamiri ve halka yardımda bulunulması için teşkil edilen komisyonun mesaisi hakkında yapılan tahkikatın bildirilmesi istenmiştir. Komisyonca şimdiye kadar 160 adet baraka inşa edildiği belirtilir. Yardıma ihtiyaçları olanlara ekmek ve ihtiyaç maddeleri ulaştırılmıştır. 34 köyde yapılan incele sonucu 7000 hanede yıkım ve çatlaklar tespit edilmiştir. “YAZ KALE” tabir edilen hane cami, külliye ve mekteplerde yıkılmalar olduğu; hemen hemen her köyde zarar gören hanelerin tek tek kayıtlarının tutulduğu bildirilir. Mutasarrıf Bey ve Molova Kaymakamı'nın tetkikleriyle komisyonun düzgün çalışması

sağlanmıştır. Her haneye ulaşılması sağlanırken; açıkta hiçbir kimsenin bırakılmamasına dikkat edildiğini görüyoruz(BOA, Y.MTV. 41, 54).

Yardımların nakdi ve aynı olarak devam ettiğini belgelerden izleyebiliyoruz. 30 Ekim 1889 (5 Rebiülevvel 1307) tarihinde Midilli’de depremde dolayı zarar gören olan ahaliye 500 lira padişah tarafından ihsan verilmiştir. Maliye Nezareti’nden ise 1000 lira ianeyi nakdiye verilmesi istenmiştir (BOA,İ.DH,1158 , 90503).3 Aralık 1889 (9 Rebiülahir 1307) tarihinde Midilli’de depremde zarar görenlere Midilli Mal Sandığı’ndan Midilli Şehremaneti Reisi Ahmet Paşa tarafından dağıtılmak üzere 5000 lira yardım verilmiştir(BOA,DH,MKT,1078,89). Yine Maliye Nezareti’nden yüz bin kuruş Midilli Mal Sandığı’na yollanmıştır(BOA DH.MKT 1678 ,89). Midilli Adası depremzedeleri için uygulanan yardım kampanyası ile bilet satışı yapılır; toplanan para adaya yollanır. 21 Aralık 1889 (27 Rebiülahir 1307) tarihinde gelen evrakta biletlerin bedelinin 1000 kuruş tuttuğu ve bunların gönderilmesi için Midilli Mutasarrıflığı İane Komisyonu’na bildirim yapılır (BOA ,DH.MKT.. 1683, 120). 31 Aralık 1889(8 Cemazielevvel 1307) tarihinde Midillide depremde zarar görenlere **1305 Tahsisatındaki Emvali Umumiyesi**’nden verilmek üzere Maliye Nezareti tarafından tahsisat ayrılmıştır(BOA,DH.MKT,1686,11). 22 Şubat 1890(2 Recep 1307) tarihinde Midilli’de depremde zarar görenlere yardımda bulunulması amacıyla hazineden verilmesi düşünülen 1000 liranın bedeli olan 100 bin kuruşun Maliye Nezareti’nin **1305 Senesi Tahsisatından Merkez 1305 Senesi Muvazenesinin tertib ve fazlasının ianesiyle** yardımın 1305 Dâhiliye Tahsisatı’ndan karşılanması sağlanır. Durum Maliye Nezareti’ne bildirilir(BOA , DH. MKT. 1701 , 96).

Midilli’deki depremzedelerin durumlarının incelenmesi ve ihtiyaçlarının temininde hizmetleri geçen şahıslara 16 Şubat 1890 (25 Cemazielahir 1307) tarihinde nişan verilmesi istenir. Midilli İrade Meclisi Azası’ndan Halim Bey’e 4. rütbeden Osmanî ve bu meclisin katibi Neşet ve Malveh Kazası’ndan Meclisi İrade Azası’ndan Kumbah ve İane Komisyonu Azasından Elkifa Efendilere 5. rütbeden birer kıta mecidiye nişanı verilmesi için düzenlenen tezkerenin belgesi Şehremaneti Meclisi Umumisi’nden Ahmet Paşa’ya sunulmuştur(BOA,DH.MKT.1699,78).Nişanlar şahıslara takdim edilmiştir.

Deprem bazı vakıf eserlerine de zarar vermiştir. Adanın üçüncü büyük kalesi olan Sigri(Sığrı) Kalesi; 1889 yılındaki bu depremde hasar görmüştür . 29 Ağustos 1893 (R 17 Ağustos 1309)’da Sultan III. Mustafa(1717-1774) Han-ı Salis’in Midilli’de Sığrı Kalesi’nde inşa ettirmiş olduğu caminin depremde yıkılmış olan kısımlarının tamir masraflarının karşılanması sağlanır. Halk namaz kılarken dışarıda kaldığından ;büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Masrafın on bin kuruşu Livanın Belediye Sandığı’ndaki iane akçesinden; 26 bin kuruşu da Cezayir-i Bahr-i Sefid 1308 senesi Tahsisatı’ndan karşılanarak tamir ettirileceği bildirilmiştir(BOA, ML. EEM. , 179, 14).

Midilli Adası’ndaki 1889 yılında meydana gelen bu deprem yine büyük tahribata neden olmuş; 7000 hanede zarar meydana getirmiştir. Bu depremde Osmanlı Devleti’nin bir komisyon oluşturarak hasar tespit çalışması yaptığını maddi yardımlar ile beraber, halkın yaralarını sarmaya çalıştığını görüyoruz.

c-1898 Midilli adası depremi

1898 Midilli depremi hakkında sadece binalarda meydana gelen zarar hakkında bilgi verilmiştir. Depremde tam olarak kaç hanenin zarar gördüğü bilgisi verilmez. 18 Temmuz 1898(28

Safer 1316) tarihinde Midilli Adası'nda meydana gelen deprem nedeniyle Midilli Rüşumat Dairesi'nin harap olduğu, Gümrük İskelesinin dahi bir kısmının yeniden inşasına lüzum görüldüğü bildirilir. Bu binaların keşif masrafı için 8700 kuruş ihtiyaç duyulacağı İzmir Rüşumat İdaresi'ne bildirilmiştir. Maliye Nezareti'ne yazılan belgede bu masrafın karşılanması istenmiş; paranın **1314 Senesi Müvazenesi'nde** bulunan inşaat ve tamirat masrafı için ayrılan paradan kullanılması öngörülmüştür. Çıkarılan keşif defteri ile beraber bu masraf Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nce Maliye Nezareti'ne bildirilir(BOA, İ..RSM. 8 , 41).

Depremlerle ilgili olarak arşivde bulunan son kayıt ise 8 Ocak 1913 (Rumi 26 Kanununi Evvel 1328) 'de gelen evrakta 8 Ağustos 1912 de olan temmuzun 26. gecesi depremden dolayı zarar gören Midilli Hükümet Konağı'nın cümle kapısı ve bina duvarlarının tamir edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Vilayet Sermühendisinin verdiği raporda masraf 4642 kuruş 10 para tutmaktadır. Vilayet tarafından Maliye Nezareti 'ne sunulan masraf onaylanmış ve gerekli olan tamirat yapılmıştır(BOA, ML,EEM,972,15).Bu kayıt depremlerle alakalı son belgedir.

Osmanlı Devleti, ada halkının yaşadığı depremlerde hep yanında olmuş; yıkılan yerler için maddi ve manevi destek yollamaktan geri durmamıştır. Midilli'de meydana gelen depremlerde devlet binalarının ve vakıf eserlerinin de tamirini yapmıştır.

SONUÇ

Midilli Adası, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bağlıdır; Mısır (İskenderiye), Filistin (Hayfa) ve Hicaz Bölgesi'ne giderken yolda sağlık şartlarının uygun olup olmadığının denetimini yapan çok önemli bir mevkidir. Deprem insana zarar veren ve yaşamını derinden etkileyen, sosyal ve ekonomik kayıplara neden olan bir doğal afetdir. Bu açıdan depremler sonuçları itibarıyla tarihsel olguların da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Midilli Adası, bulunduğu yer itibarıyla deprem bölgesi olduğundan sürekli depremlerin yaşandığı bir yerdir. Osmanlı arşiv belgelerinden izleyebildiğimiz kadarıyla depremler nedeniyle binalarda meydana gelen hasar dışında; merkezde ve köylerdeki hanelerde vefatlar olmuştur. Devlet mümkün olduğu kadar vatandaşlara yardımcı olmak adına para yardımında(*iane*) ve (*atiyye-yi seniyye*) bulunduğu gibi; evsiz kalanlara çadır, yiyecek de yollamıştır. Depremlerde hem iç kale hem de etraf köylerde cami, mescit, kilise, telgrafhane, hükümet konağı, rüşumat binası gibi halk için önemli yerlerin ve devlete ait binaların yıkıldığını görürüz. Depremlerde yaralıların tedavisi, hastalıkların önlenmesi için Başkent'ten hekim yollanmıştır. Dayanışma ruhunun da yaşadığı Osmanlı toplumunda etraf sancaklardan; hatta yabancı devletlerden yardım gelmiştir. Midilli Adası da kendisine yapılan bu yardımı karşılıksız bırakmamış, Aydın depremedelerine yardım yollamıştır. Yaşanan depremler sebebiyle vergilerin ertelendiğini de görüyoruz.

Osmanlı Devleti halkına İslam, Hristiyan ve Yahudi ayırım yapmaksızın her türlü desteği sağlamaya çalışmıştır. Özellikle birkaç belgede de olsa, Müslümanların nüfusunun adada az olduğu düşünülürse, Müslümanlara yapıldığı gibi Gayri Müslimlere de yardımın yapılması istenmiştir. Adada kayıtlara da yansıyan birçok deprem olmasına rağmen; 1867-1889-1899 yıllarında ilk ikisi çok şiddetli yıkımlara neden olan üç büyük depremin arşiv belgelerine yansıyan durumunu yazmaya çalıştık. Belgelerden Midilli'de meydana gelen depremlere, devletin geç olsa da müdahale ettiğini; kurulan komisyonlar vasıtasıyla bir plan çerçevesinde hasar raporu çıkarılmasıyla gerekli yardımları

yaptığını rahatlıkla tespit edebiliyoruz. Arşiv belgelerinde yinelenen en önemli konu ise ne yazık ki ekonomidir. Merkezle yapılan yazışmalarda para istenmesi, şahısların maaşının ödenmesi, yıkılan binaların tamir masrafı gibi sorunlar hep ekonomi ile alakalıdır.

KAYNAKÇA

1-DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ/ BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Ali Emiri Tanifi,AE.SSLM.III,200 , 11981

Amedi Mektubi Kalemî A.}MKT. MHM. , 379, 93, A.}MKT. MHM. 380, 11,A.}MKT. MHM,381,88, A.}MKT. MHM. 382 , 73 A.}MKT.MHM.. 387, 65, A.}MKT. MHM. 387, 79,A.}MKT. MHM. 387, 26,A.MKT,MHM,386,78 A.,MKT.MHM. , 383, 71, ,A.}MKT. MHM. , 384, 19 A.AMD,25,46,A.DVN,164,4670, A.}MKT.MHM. , 407, 58 A.}MKT. MHM,376, 32;A.MKT.MHM,378,82

Cevdet Tasnifi CAS,77,3626,CAS,954,41453

Dâhiliye Nezareti DH, MKT,1078,89, DH. MKT 1678, 89,DH. MKT. 1682 ,111 DH.MKT.. 1683, 120,DH. MKT.1683, 103,DH. MKT.1699,78,DH. MKT,1686,11 DH. MKT. 1701, 96.DH. MKT. 1956, 44, DH. MKT 1917, 54; DH. MKT,1475,12, ,DH. MKT. 1400, 16 ,DH.MKT 1675 , 44 DH.MKT. 1674, 85 DH. MKT.1461,31 , DH.MKT. 2269, 59;DH.MKT,1676,72;DH,MKT,122,49

Hattı Hümayun Tasnifi HAT, 591, 29015,

Hariciye Mektubi HR. MKT. 575 , 59 ,HR.MKT. 575, 47;HR.MKT,616,61

İrade Tasnifi İ.MMS. 108, 4618 İ.DH,559,38977, İ.DH. , 563 , 39218 ,İ.DH,559,38977,İ.ŞD,2,80 İ.DH..1158 , 90503 ,İ.MMS,34,1402, İ.RSM. 8 , 41, İ..HR.. 225 , 13166 , İ.DH.. , 561 , 39069,İ.MVL,573,25749,İ.DH,687,47878

Mektubi Kalemî MKT.MHM. 390 ,77

Şurayı Devlet ŞD,2341,69 ,ŞD,2339,8

Meclisi Vala MVL,801,51, MVL 800 ,52 MVL,801,14 MVL,801,22 MVL 805 , 5 MVL,797 , 18, MVL,799,50

Maliye Emlakı Emiriyye Müdüriyeti ,ML,EEM,972,15,ML,EEM,179,14

Yıldız Mütenevvia Maruzat Y..MTV. 41 , 54

Yıldız Sarayı Hususi Y..A...HUS ,230,6

Yıldız Parekende Evrak Y..PRK.DH.. 3 , 57

2-SALNAMELER

1301(1883) Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi

3-İNCELEME ESERLERİ

Adıyeke, A. N. ve Adıyeke, N. (2012).” 1856 Girit Depremi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31 (51):1-38.

Arıkan, Zeki, (2006).“Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*. XXV (40): 1-28.

Arıkan, Zeki, (2010). “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Midilli”, *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (XV): 1045-1074.

Baykara Taşkaya, Arzu (2020).”Osmanlı Hapishanelerine Bir Örnek: Rodos Hapishanesi“Namı Diğer Zindan”, *Antik Çağdan Günümüze Tarih Yazıları*, , Edit: Metin Kopar, İksad Yayınevi, Ankara : 67-103.

Cuinet, V,(1892),*A Turquie D' Aise*, YAY: E. Leroux, Volume 1 ,Paris.

Darkot Besim,(1993) .”Midilli”, *İA*, VIII: 282-284.

Deringil, Selim,(2007).*İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, Çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul.

Duran, Faik Sabri,(1996).*Büyük Atlas* ,İstanbul.

Emecen, F. ,(1991).”Atiyye –yi Seniyye”, *TDVİA*, İstanbul, C.4: 64.

Gönüllü, A . (2011).” Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yol Vergisi (1866-1921)” ,*Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , (30) : 289-333 .

Hinz, Walther,(1990).*İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çeviren: Acar Sevim), Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları ,İstanbul.

Kallek, Cengiz,” (2007) .”Okka”, *TDVİA*, İstanbul, c.33: 338-339.

Kınel, Machiel ,(2005).”Midilli” ,*TDVİA*,İstanbul , c. 30:11-14.

Payzin,Levent,(2008),*18.yy Midilli Adası*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Sezer, L. İ, (2003). “Muğla Yöresinde Deprem Aktivitesi ve Riski”, *Kuvaterner Çalıştayı IV, İTÜ Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü*, İstanbul, 111-120.

Şahin Cemalettin - Sipahioğlu Şengün, (2007),*Doğal Afetler ve Türkiye*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Şakiroğlu, Mahmut ,(1993).”Cezâyir-i Bahr-i Sefid” ,*TDVİA*, C.7, İstanbul:500-501.

Şemsettin Sami, (1316),*Kamus 'ul Alam* ,Cilt 6, Mihran Matbaası, İstanbul.

Tournefort, Joseph Pitton de,(1717).*Relation d'un Voyage du Levant, fait par ordre du Roy, Contenant l'histoire ancienne & moderne de plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople*, II. cilt, Paris, Imprimerie Royale.

Tabakoğlu, Ahmet,(2011).”Tekalif”, *TDVİA*, İstanbul,C.40. : 336-337

Tekin, K. H, (2014). “Osmanlı Devleti'nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*. 28: 393-411.

Ünal, A . (2002).“XVI. ve XVII.Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz, Ege Adaları) ya da Kapudan Paşa Eyaleti “, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1 (12) :251-261.

Ünen, Uğur, (2013). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı idaresinde Rodos*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Wittman, William,(1803).*Travels in Turkey*,London.

Yolsal S. ve Taymaz, T. (2010).”Gökova Körfezi depremlerinin kaynak parametreleri ve Rodos-Dalaman bölgesinde Tsunami Riski.”,*İTÜ Dergisi*, 9 (3): 53-65.

Zachariadou, E. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Editör: Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı İstanbul, Yurt Yayınları.